
УДК: 330.16:336.71

Світлана Шумська

"ДИФЕРЕНЦІАЛ ДОВІРИ" ТА РІВЕНЬ ОФШОРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Розкрито сутність запропонованого автором поняття "диференціал довіри". Виділено характерні особливості "диференціалу довіри" та наведено приклади його застосування в соціально-економічних дослідженнях. Представлено результати дослідження офшоризації капіталу банківської системи України за двома сценаріями: на основі офіційного переліку країн-офшорів та фінансових центрів МВФ і ОЕСР з 4 кв. 2007 до 1 кв. 2017 рр. Наведено географічну картину офшорних зв'язків банків, що працюють в Україні. Проведено аналіз динаміки рівнів офшоризації, розрахованих для різних груп банківських установ.

Ключові слова: довіра, диференціал довіри, офшор, офшоризація капіталу.

JEL: E26, F65.

Вивчаючи досвід країн, які здійснили економічне диво та вийшли на траєкторію стійкого розвитку, Україні варто врахувати важливий, підтверджений практикою, урок – при розробці реформ брались до уваги не тільки традиційні, але й соціальний капітали. Як показав Ф.Фукуяма у своєму політико-економічному дослідженні "*TRUST. The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (Довіра: соціальні чесноти і шлях до процвітання)": "...одним з головних уроків вивчення економічного життя є те, що благополуччя країни, а також її конкурентна здатність на фоні інших країн визначаються однією універсальною культурною характеристикою – властивим їй суспільству **рівнем довіри**" (2004).

Правильність відомої тези підтверджується тим, що у сучасному світі практично жодної із проблем, яка лежать в управлінській, організаційній, маркетинговій чи інвестиційній сфері неможливо вирішити без урахування фактора довіри. Серед причин – глибина та складність природи феномену довіри, яка хоча і є крихкою субстанцією, однак лежить в основі практично всіх економічних процесів. Незалежно від того, де вперше категорія "довіри" розпочала свою фундаментальну ходу – в рамках соціології, психології чи економічної теорії, – сучасний міждисциплінарний підхід заново відкриває її актуальність як економічної категорії.

Шумська Світлана Степанівна (sv.shumska@gmail.com), канд. екон. наук, старш. наук. співр.; провідний науковий співробітник ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ.

© С.Шумська, 2017

Під час розгляду робіт, присвячених аналізу наукового розуміння терміна "довіра", можна побачити багато її типологій, досліджень щодо відмінностей між довірою і близькими їй феноменами, при тому, що чіткого, однозначного її визначення немає (Фукуяма, 2004; Castaldo, 2002; Sztompka, 1999; Luhman, 1979; Купрейченко, 2008). Більш того, різноманіття теоретичних підходів, на основі яких дається визначення категорії "довіра", не тільки залежить від обраної сфери економічного аналізу, а й продукує нову проблему вимірювання довіри (Glaeser, Laibson, at al. 2000). Для її вирішення активно розробляються кількісні та якісні, прямі й опосередковані методи, де довіра може бути представлена у вигляді одновимірної і багатовимірної змінної, такої, що спостерігається, і латентної, загальної та окремо виділеної для груп за критеріями класифікації. Серед найчастіше згадуваних сьогодні в літературі методик є "Віра в людей" М. Розенберга¹, експериментальні ігри на довіру (Bolle, Kaehler, 2005), методика вимірювання довіри Р.Левіцкі, М.Стівенсона, Б.Банкера (Lewicicky, Stetevenson, Bunker, 1997), методика оцінки рівня довіри в організації Р.Б.Шо (Шо, 2000), модель А.Журавльова та А.Купрейченко (Купрейченко, 2008), методики на основі побудови латентних інтегральних індексів довіри² і багато інших.

Варто зазначити, що перехід із теоретичної площини дослідження довіри до практичної актуалізує не тільки проблему оцінки рівня довіри, але й привертає увагу до аналізу її змін, що є важливим аспектом у контексті оцінки ефективності економічної політики. Сьогодні, коли практика підтверджує, що ефективність управлінських рішень у фінансовій сфері значною мірою залежить від довіри економічних суб'єктів та населення до соціально-економічної політики уряду загалом та конкретних заходів влади зокрема, стають актуальними питання: як впливає зміна довіри на динаміку економічних процесів та як виміряти, представити зміни довіри, враховуючи індивідуальні чи синергетичні ефекти її різних типів.

"Диференціал довіри"

Рівень довіри змінюється під дією різних як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Величину цієї зміни можна представити через "**диференціал довіри**". Це поняття може бути використано для характеристики зміни рівня довіри суб'єкта як до різних окремих об'єктів – людини, інституції, держави, процесу й т.ін., так і зміни довіри в рамках взаємопов'язаних відносин суб'єкта та ряду об'єктів.

Диференціал довіри має статичний та динамічний вимір. Якщо говорити, наприклад, про оцінку зміни довіри у конкретний момент часу, то диференціал довіри відображає зміну вибору суб'єкта. Наприклад, якщо перед суб'єктом стоїть завдання вибору одного елемента із множини об'єктів, то суб'єкт обирає найкращий (що є відображенням/способом реалізації довіри). За незмінності зовнішніх умов при зміні тільки доступ-

¹ Психология счастливой жизни. URL: <http://psycabi.net/testy/446-test-shkala-doveriya-m-rozenberga-metodika-vera-v-lyudej-ekspress-diagnostics>

² Харчилава, Х. Доверие и устойчивое развитие экономики. URL: http://kapital-rus.ru/articles/article/_45/

ної множини об'єктів для вибору – наприклад, при вилученні найкращого, обраного на попередньому етапі, – суб'єкт робить новий вибір, віддає перевагу іншому "найкращому" з його точки зору.

Реальний приклад статичного випадку диференціалу довіри дає екзит-пол, або електоральний вибір, під час політичних виборів: кожен із виборців із переліку кандидатів обирає того, кому найбільш довіряє, і в результаті голосування у першому турі два кандидати набирають кількість голосів, які дають їм можливість продовжити електоральний процес. Після проведення другого туру виборів (або іншого екзит-полу відносно тих самих претендентів) кількість отриманих голосів у кандидатів змінюється – оцінка довіри до них змінилась – і ця різниця голосів виборців показує диференціал довіри до обраних претендентів (за умови репрезентативної вибірки кількість виборців змінюється не кардинально і нові кандидатури не з'являються). Статичний формат диференціалу довіри використовується, коли йдеться про поточний момент часу або невеликий часовий проміжок, за який не відбувається кардинальних змін об'єкта, суб'єкта, зовнішнього середовища.

Динамічний випадок диференціалу довіри варто розглядати на більш тривалому часовому проміжку, коли упродовж часового інтервалу оцінювання рівня довіри змінюється об'єкт, суб'єкт чи зовнішнє середовище, яке впливає на них: у об'єкта можуть змінитись властивості, у суб'єкта – наприклад, змінитись критерії оцінки, внаслідок отримання більш повної інформації як щодо самого об'єкта так і зміни зовнішнього середовища тощо. Тут доречним буде наголосити на важливості процесу **вибору**, оскільки у контексті вимірювання **змін** рівня довіри важливу роль відіграють **фактори**, які постійно/випадково впливають на зміну "радіуса" довіри, на перехід за шкалою вимірювання рівня довіри від "не довіряю зовсім" до "довіряю повністю", на вибір між двома категоріями "довіра" та "недовіра" як різних феноменів (рис. 1).

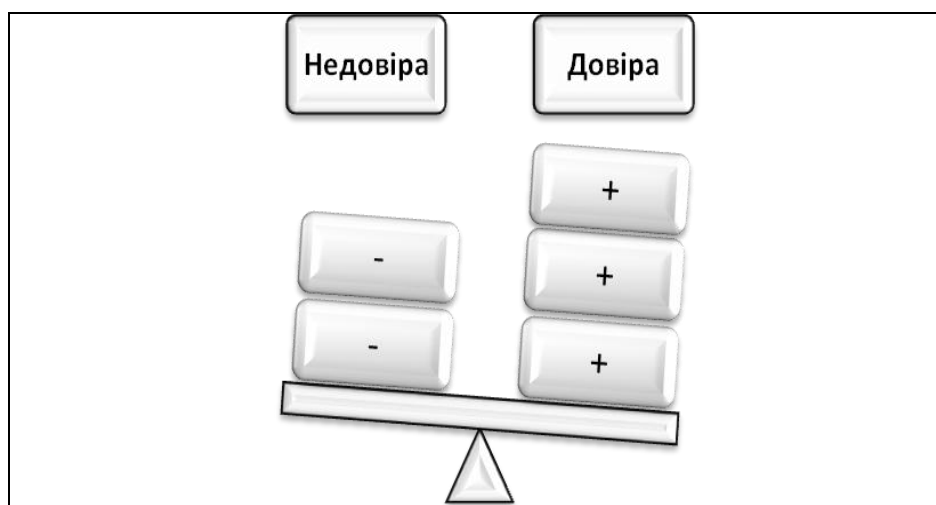

Рисунок 1. Вплив факторів на вибір між категоріями довіри та недовіри

Джерело: розроблено автором.

Прикладами оцінок "диференціалу довіри" є зміна результатів соціологічних опитувань респондентів, що періодично проводяться стосовно рівня довіри до політичних лідерів, виконавчої та законодавчої влади, банківської системи тощо. На відміну від **балансу довіри**, що розраховується, як правило, з урахуванням проміжних оцінок рівня довіри (різного ступеня впевненості) суб'єкта, як це представлено у табл. 1, диференціал довіри найчастіше представляє різницю "крайніх", більш чітких оцінок шкали рівня довіри ("довіряю" – "не довіряю"). У наведеному прикладі диференціал довіри становить -45,8% (від'ємний знак вказує на негативну оцінку ситуації).

Таблиця 1

**Розподіл відповідей резидентів на запитання:
"Скажіть, будь ласка, якою мірою Ви довіряєте
українським банкам?", %**

Не довіряю ("зовсім не довіряю" + "скоріше, не довіряю")	77,0	Баланс довіри -61,5	Диференціал довіри -45,8
Довіряю ("скоріше довіряю, ніж ні" + "повністю довіряю")	15,5		
Зовсім не довіряю	47,4		
Скоріше, не довіряю	29,6		
Скоріше, довіряю, ніж ні	13,9		
Повністю довіряю	1,6		
Важко відповісти	7,5		

Джерело: складено за (Балакірева, Дмитрук, 2016. С. 102).

На рис. 2 показано диференціал довіри населення до НБУ, який розраховано за даними соціологічного опитування ГО "Центр "Соціального моніторингу" та ГО "Український інститут економічних досліджень імені Олександра Яременка", де експерти розглядали три варіанти відповіді респондентів: "важко відповісти", "довіряють", "не довіряють". Диференціал довіри відображає динаміку показника як різницю між відповідями тих, хто "довіряють" і "не довіряють" діяльності НБУ упродовж 2003–2016 рр. Неврахування відповідей респондентів, які ще не визначилися ("важко відповісти"), дає змогу через диференціал показати *волатильність (відхилення/розкид) рівня змін довіри* респондентів та відобразити у динаміці більш чітку картину зміни ситуації. На виділеному проміжку 2003–2016 рр. динамічний формат диференціалу довіри населення до НБУ свідчить про негативний тренд зміни довіри – від позитивного значення 12% у докризовий період до панічних негативних -75% та поточних -67% – вказує на суттєве перевищення тих респондентів, які недовіряють центральному банку країни.

Слід зазначити, що опитування/інтерв'ю є ключовим, базовим методом вимірювання довіри, однак її рівень та зміни можна оцінити не тільки з допомогою прямої відповіді "так/ні" суб'єкта на питання "довіряє/не довіряє" він інформації стосовно якоїсь конкретної властивості об'єкта (чи загальної характеристики процесу, діям іншого суб'єкта й т.ін.). Більш важливим і показовим є *діяльність* самого суб'єкта опитування, тобто його дії як *реакція на зміну довіри*. Якщо рівень довіри – це лише оцінка стану, констатація факту, кількісна/якісна характеристика природи довіри, то

зміна рівня довіри є джерелом, причиною, поштовхом до дій. На практиці зміни довіри знаходить відображення у динаміці змін різних статистичних показників та у відповідях/оцінках соціологічних опитувань. Прикладом прояву зміни довіри є, зокрема, такий індикатор диференціалу довіри, як динаміка (в абсолютному чи у відносному вимірі) змін обсягів депозитних вкладень клієнтів банків або динаміка інтегрального показника частки тіньового сектора у структурі економіки України. Такий підхід вказує на особливість динамічних оцінок "диференціалу довіри": вони поєднують у собі, як правило, декілька характеристик – окрім *якісної* (описової) та *кількісної* (статистичної), також і *оцінку дією*, тобто *зміна рівня довіри реалізується у діях суб'єкта*. Такі дії можуть бути прямими відкритими, наприклад: зменшення рівня довіри клієнтів до вітчизняних банківських установ під час банківської кризи призводить до паніки та відтоку депозитів, збільшення обсягів купівлі готівкової іноземної валюти й т.ін. Або непрямими, прихованими, як-от втеча українських капіталів у більш привабливі "тихі гавані" в інших країнах світу. Реакція на зміну рівня довіри може бути миттєвою або відтермінованою у часі.

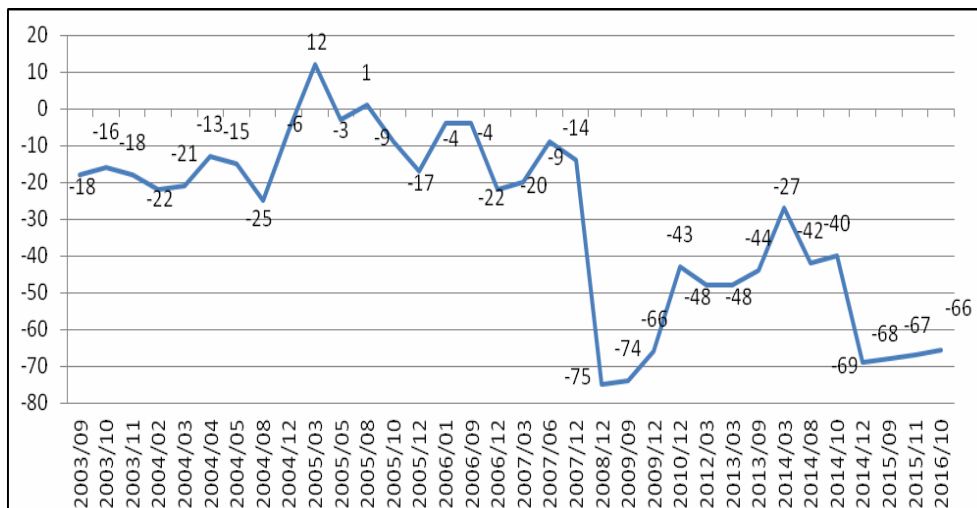

Рисунок 2. Диференціал довіри до Національного банку України за 2003–2016 рр.

Джерело: розраховано за даними ГО "Центр "Соціальний моніторинг" та ГО "Український інститут економічних досліджень ім. Олександра Яременка" (Балакірева, Дмитрук, 2016.).

Серед переваг динамічних оцінок "диференціалу довіри" є їх застосування до вимірювання довіри до двох різнонаправлених процесів. У простому форматі індикатором диференціалу може бути, наприклад, оцінка часток капіталів, що повернулись у країну внаслідок проведення політики репатріації/амністії національних капіталів: у різних країнах такі кількісні оцінки коливаються від 4 до 10% обсягів "втечі". У більш складному – порівняльна оцінка динаміки прямих інвестицій між окремими країнами-офшорами та Україною (як приріст, частка, співвідношення). Так, у табл. 2 представлено динаміку прямих іноземних інвестицій в Україну з Кіпру та

Віргінських Островів (Брит.), які значно перевищують обсяги вітчизняних інвестицій у ці офшорні країни. "Диференціал довіри" у цьому випадку (абсолютна різниця) вказує на те, що частина тіньових капіталів та незаконних фінансових потоків, які були раніше виведені з України з різних причин (але й у тому числі внаслідок низької довіри до економічного клімату та влади), повернулась у вигляді інвестицій додому, а не тільки осіла у офшорах.

Таблиця 2

Диференціал довіри та динаміка різнонаправлених потоків прямих іноземних інвестицій, млн дол. США

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 1 кв
З Кіпру в Україну	8847,9	9866,0	13002,3	17121,7	18978,5	13710,6	11744,9	9564,8	9727,1
З України на Кіпр	5778,5	6342,5	6342,1	5811	5818,5	5819	5817,6	5930,5	5930,8
Диференціал довіри	3069,4	3523,5	6660,2	11310,7	13160	7891,6	5927,3	3634,3	3796,3
З Віргінських Островів (Брит.) в Україну	1283,6	1384,9	1580,2	1888,2	2275,9	1997,7	1798,9	1682,6	1689,8
З України на Віргінські Острови (Брит.)	20,8	25,8	25,8	25,8	25,8	25,8	51,3	57,6	58,2
Диференціал довіри	1262,8	1359,1	1554,4	1862,4	2250,1	1971,9	1747,6	1625	1631,6

Джерело: складено на основі даних Статистичного збірника Держстату України "Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України" за відповідні роки.

Отже, *диференціал довіри* – це поняття, за допомогою якого можна у кількісному вимірі отримати відображення зміни довіри суб'єкта до різних об'єктів. Його особливості, що зображені на рис. 3, показують його досить широкі можливості для аналізу дуже складної категорії *довіри*, яка потребує адекватного теоретичного та емпіричного осмислення.

Фінансова сфера дає багато можливостей для застосування поняття "диференціал довіри" як з точки зору аналізу ретроспективи, так і окреслення майбутнього. Перші прояви значущості довіри пов'язуються науковцями із розвитком банківської справи та грошової системи, що базується на обігу банкнот. Починаючи від першої фінансової піраміди Дж. Ло, яка демонструє значущість та мінливість довіри вкладників, питань, піднятих А.Смітом щодо ролі держави (як гаранта забезпечення спочатку металічних, а згодом і паперових грошей), взаємозв'язків формальної інституціональної системи і загальної "системної" довіри, аналіз феномена довіри отримав розширене трактування у представників різних шкіл та напрямків (Смит, 2007; Блауг, 1994; Майборода, 2011; Кричевська, 2017).

Т.Майборода, розглядаючи генезис проблеми довіри, виділила основні сфери її продуктивного аналізу:

- "значущість і мінливість довіри у фінансовій системі, де держава і фінансові інститути виступають гарантом та засобом зменшення її волатильності (існує тісний взаємозв'язок формальної інституційної системи та довіри);

- довіра як норма і неформальна цінність, що визначає норму відсотка, успіх у міжнародній конкуренції, зростання інвестицій та торгівлі (сфера дії цієї норми визначає "межі" довіри);

- роль довіри в поясненні економічного циклу: вона набуває критичного значення для поглиблення спаду або прискорення поживлення економіки, а також може пояснювати перехід від однієї стадії циклу до іншої;

- взаємозв'язок репутації (авторитету) підприємця і довіри (репутація виступає як похідна величина від довіри, як накопичена довіра в минулих періодах, виправдані очікування)" (2011).

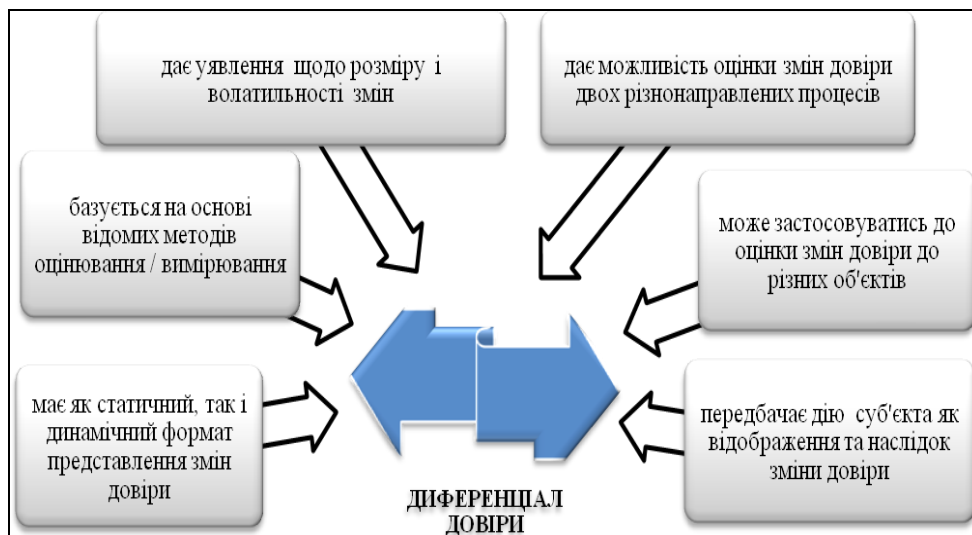

Рисунок 3. Особливості поняття "диференціал довіри"

Джерело: авторська розробка.

Цікавим прикладом застосування диференціалу довіри для аналізу зміни її рівня (де важливими є всі із виділених вище сфер продуктивного аналізу) може бути оцінка впливу на розвиток української банківської системи динаміки офшорних потоків капіталу. Ця проблема для України є актуальною і тому привертає до себе особливу увагу³ (Шумська, 2016). У цьому випадку результат є відображенням дії двох потоків – відтоку національних капіталів в офшори (прояв недовіри⁴) та притоку інвестицій із офшорів (прояв довіри).

³ Щегельська М. Який рівень офшоризації банківського капіталу в Україні. URL: http://voxukraine.org/2015/08/04/riven%CA%B9-ofshorizatsiyi-bankivs%CA%B9koho-kapitalu-v-ukrayini_ukr/

⁴ В цьому випадку "довіра" та "недовіра" розглядаються як крайні межі однієї шкали, а не як різні, незалежні феномени (як це нерідко роблять соціологи).

Офшоризація капіталу банківської системи

Слід зазначити, що офшоризація капіталу банківської системи є лише опосередкованим відображенням масштабів офшоризації всієї економіки, оцінка якої за відсутності даних (що є фінансовою таємницею) є дуже складною. Збільшення зв'язків українського бізнесу та приватних осіб із офшорними компаніями є наслідком зростаючого тіньового сектора економіки, виведення капіталів з країни як офіційно, так і у вигляді незаконних фінансових потоків. Одна із ключових причин відтоку капіталів в офшори – низький рівень довіри до влади та судочинства – призводить до виведення фінансового багатства з України (Шумська, 2016). Яку частину капіталів власники повертають назад в Україну, визначити складно і це залежить від того, які проблеми вони вирішували у офшорах (Панова, Туруев, Ярыгина, 2014) та чи існує у них на момент прийняття рішення достатній рівень довіри до держави, влади, політики, яка реалізується в країні. Оскільки на фоні зростаючої динаміки відтоку національних капіталів існує також і тенденція до їх повернення у вигляді іноземних інвестицій (хоча де-факто вони переважно мають українське походження), то можна припустити, що є позитивні зміни рівня довіри. У цьому контексті офшоризація капіталів банківської системи – це повернення вітчизняних капіталів в Україну під прапором офшору.

Аналіз⁵ офшорної активності банківських установ дає можливість оцінити **рівень офшоризації капіталу банківської системи** (БС) – частку офшорного капіталу банків у сукупному статутному капіталі БС.

У розгляд включено (табл. 3) банківські установи України, що подають фінансову звітність, в уставному капіталі яких хоча б на один квартал "засвітився" (як офіційно, так і через "посередників") у різний час з 2007 по 1 квартал 2017 р. офшорний капітал. Варто зазначити, що дослідження⁶ проведено на основі доступної офіційної інформації НБУ про власників істотної участі банківських установ, Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ), а також даних, представлених на сайтах банків. Враховуючи складну структуру власності (з різним ступенем прозорості) банків, що працюють в Україні (Остальчук, 2016), а також те, що наповнення бази дослідження на всьому виділеному проміжку є різним, інформація з різних джерел часто є суперечливою, тому представлене дослідження не претендує на повноту реальної картини.

Розрахунки проведено у двох *варіантах*, залежно від кількості країн/юрисдикцій, які вважаються офшорами: *перший* – згідно з офіційним

⁵ Представлений аналіз є продовженням дослідження офшоризації економіки України, перші результати якого було наведено у статті: Шумська, С.С. (2016). Фінансове багатство України в офшорах світу та офшоризація капіталу банківської системи. *Економіка та прогнозування*. № 4. С. 25–47.

⁶ Розрахунки проведено на основі бази даних, сформованої Н.Кошмановою за 2007–2017 рр., у кварталному вимірі щодо інформації стосовно динаміки розвитку, фінансового стану, власників істотної участі банківських установ, що працюють в Україні.

переліком офшорних зон України (на основі чинного переліку, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. № 143-р.)⁷, другий – за списком фінансових центрів, яким користуються експерти МВФ та ОЕСР⁸.

Таблиця 3

Кількість банківських установ, що включені в аналіз, на кінець періоду

Період	НБУ		Банки, що включені у базу дослідження, які подавали фінансову звітність НБУ			
	Кількість банків, що подають звітність НБУ (на кінець періоду)	Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)	Кількість банків (БСУ)	у т.ч. кількість банків з іноземним капіталом	у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	% іноземного капіталу у сукупному БСУ
2007-4кв	173	175	173	46	16	34,2
2008-4кв	182	184	182	52	18	36,6
2009-1кв	182	185	182	52	18	36,0
2009-2кв	184	187	184	51	18	38,0
2009-3кв	182	185	182	49	18	34,6
2009-4кв	180	182	179	51	19	35,6
2010-1кв	175	175	175	51	19	33,8
2010-2кв	176	176	176	52	20	35,4
2010-3кв	176	176	176	52	20	38,4
2010-4кв	175	176	175	54	19	40,6
2011-1кв	176	176	176	54	18	39,9
2011-2кв	176	178	176	57	19	40,2
2011-3кв	175	177	175	57	20	40,9
2011-4кв	175	176	175	55	20	41,0
2012-1кв	174	176	174	54	20	40,5
2012-2кв	176	175	176	55	21	40,3
2012-3кв	175	174	175	56	21	37,9
2012-4кв	175	175	175	54	20	39,0
2013-1кв	175	174	175	54	21	37,7
2013-2кв	176	175	176	52	21	33,7

⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 року № 143-р "Про перелік офшорних зон". URL: <http://zakon.sop.com.ua/regulations/8451/467505/>

⁸ List of offshore financial centres. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_offshore_financial_centres

Період	НБУ		Банки, що включені у базу дослідження, які подавали фінансову звітність НБУ			
	Кількість банків, що подають звітність НБУ (на кінець періоду)	Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)	Кількість банків (БСУ)	у т.ч. кількість банків з іноземним капіталом	у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	% іноземного капіталу у сукупному БСУ
2013-3кв	178	180	178	52	21	33,6
2013-4кв	180	179	180	50	18	33,6
2014-1кв	181	180	181	51	18	33,1
2014-2кв	173	173	173	51	19	31,7
2014-3кв	164	167	164	50	19	31,4
2014-4кв	158	162	158	49	19	31,8
2015-1кв	146	147	146	45	18	30,3
2015-2кв	136	138	136	41	18	32,3
2015-3кв	130	130	130	39	17	36,3
2015-4кв	120	119	113	41	17	44,5
2016-1кв	117	115	113	43	17	46,7
2016-2кв	110	109	110	41	17	53,0
2016-3кв	103	102	103	40	18	54,3
2016-4кв	99	99	99	41	19	48,6
2017-1кв	95	94	95	39	18	48,9

Джерело: складено за даними НБУ (<http://www.bank.gov.ua>), Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ, <http://smida.gov.ua>) та інформацією, представленою на сайтах банків.

Важливим моментом, який варто брати до уваги, є те, що результати значною мірою залежать від урахування походження капіталів. Базуючись на аналізі структури (Остальчук, 2016) власності банків і, відповідно, країни реєстрації капіталу, було застосовано два підходи: "офіційний" та "реальний". За "офіційного" підходу в оцінках офшоризації (для обох варіантів розрахунків) враховано капітал банків, місцем реєстрації яких є безпосередньо офшорні юрисдикції. У табл. 4 показано, що за офіційного підходу та переліку України у вибірку для аналізу було включено лише три банки з капіталом Віргінських Островів (Брит.) – ПАТ "БАНК ФАМІЛЬНИЙ", ПАТ "АКЦЕНТ-БАНК", ПАТ БАНК "ТРАСТ".

Однак, якщо аналізувати більш докладно структуру власності, враховуючи прямі та опосередковані зв'язки акціонерів, тобто максимально "відкритий" ланцюжок походження капіталу (який є доступним з інформації,

представленої на сайтах банків, НБУ, АРІФРУ, ЗМІ), то такий підхід і, відповідно, варіант розрахунків буде реалістичнішим.

Фактично за "реального підходу" визначення походження капіталу, із врахуванням більш широкого прихованого кола власників на основі проведеного аналізу джерел капітальних потоків (навіть за дуже короткого офіційного українського списку офшорів) збільшується вибірка з бази дослідження – кількість банків і географічна картина офшоризації статутного капіталу вітчизняної БС зростає за рахунок включення фінансових зв'язків із Віргінськими Островами (Брит.), Белізом, Сейшельськими Островами, Співдружністю Домініки, Каймановими Островами, Бермудськими Островами, Сент-Вінсентом і Гренадинами, Сент-Кіттсом і Невісом.

Таблиця 4

Рівень офшоризації статутного капіталу банківської системи України за "офіційним" підходу

(згідно з офіційним переліком офшорних зон України)

Рік – квартал	Кількість банків з "офіційним" офшорним капіталом	У т.ч. банків з іноземним капіталом	Рівень офшоризації
2013-1кв	1	1	0,042
2013-2кв	1	1	0,042
2013-3кв	1	1	0,041
2013-4кв	1	1	0,040
2014-1кв	1	1	0,040
2014-2кв	1	1	0,042
2015-1кв	1	0	0,002
2015-2кв	1	0	0,002
2015-3кв	1	0	0,002
2015-4кв	2	0	0,002
2016-1кв	3	1	0,025
2016-2кв	3	1	0,020
2016-3кв	3	1	0,036
2016-4кв	2	1	0,017
2017-1кв	2	1	0,016

Джерело: складено за даними НБУ.

Як свідчать дані, що представлені у табл. 5 ("Банки та країни-офшори, з капіталами яких у 2012–2017 рр. працювали установи в Україні згідно з офіційним переліком офшорних зон України та їх власники істотної участі", за "реального" підходу розрахунків), серед найбільш "привабливих" країн, з якими працює український банківський бізнес, – Віргінські Острови (Брит.), Беліз, Сейшельські Острови.

Всю вибірку банків розбито на групи згідно з офіційним поділом НБУ за новими критеріями⁹. З метою виділення проблемних банків виділено також групи банків з приватним капіталом, в яких запроваджено тимчасову адміністрацію та в стані ліквідації. Разом з тим для однотипного

⁹ З 01.01.2016 р. НБУ застосовує нові критерії для окремих груп банків. Про це йдеться в рішеннях Комітету від 31 грудня 2015 року № 657. Згідно з документом передбачено такі групи:

- банки з державною часткою (в яких держава володіє часткою понад 75%);
- банки іноземних банківських груп (банки, власниками контрольних пакетів акцій в яких є іноземні банківські установи);
 - група I (банки, частка активів яких більше 0,5% активів банківської системи);
 - група II (банки, частка активів яких менше 0,5% активів банківської системи).

**Банки та країни-офшори, з капіталами яких у 2012–2017 рр. працювали установи в Україні
(згідно з офіційним переліком офшорних зон України) та їх власники істотної участі**

№ з/п	Назва банку	№ групи (за розміром активів)	Віргінські Острови (Брит.)	Беліз	Сейшельські Острови	Домініка (Співдружність)	Кайманові Острови	Бермудські Острови	Сент-Вінсент і Гренадіни	Сент-Кітс і Невіс	Власники істотної участі (на час "офшору")
Банки іноземних банківських груп											
1	ПАТ "УКРСОЦБАНК"	I					X				ABH Holdings SA: М.Фрідман, Ізраїль; Г.Хан, Ізраїль; О.Кузмічов, РФ; П.Авен, РФ; А.Косоков, РФ. УніКредіт Банк Аустрія АГ, Австрія (Італія)
2	ПАТ "АЛЬФА-БАНК"	I					X				ABH Ukraine Limited: М.Фрідман, Ізраїль; Г.Хан, Ізраїль; О.Кузмічов, РФ; П. Авен, РФ; А.Косоков, РФ
3	АТ "АЛЬТБАНК" (ПАТ "НЕОС БАНК" до 3 кв. 2016)	IV					X				ABH Ukraine Limited: М. Фрідман, Ізраїль Г.Хан, Ізраїль; О. Кузмічов, РФ; П. Авен, РФ; А. Косоков, РФ
4	ПАТ "БАНК ФОРВАРД"	III	X					X			Р. Таріко, РФ
Банки з приватним капіталом											
5	ПАТ КБ "ПРИВАТ-БАНК"	I	X								І. Коломойський, Г. Боголюбов, Україна
6	ПАТ "БАНК КРЕДИТ ДНІПРО"	II	X	X	X						В. Пінчук, Україна
7	АБ "ПІВДЕННИЙ"	II	X			X					Родини Родіних, Ванецьянц та Беккер, Україна
8	ПАТ "МЕГАБАНК"	II		X							Родина В. Суботіна, Україна; EBRD, Велика Британія; KfW, ФРН; IFC, США.
9	АКБ "ІНДУСТРІАЛ-БАНК"	III	X								Родина Дворецьких, Україна, Ізраїль; М. Солдатенко, Австрія.

№ з/п	Назва банку	№ групи (за ро-зміром активів)	Віргінські Острови (Брит.)	Беліз	Сейшельські Острови	Домініка (Співдружність)	Кайманові Острови	Бермудські Острови	Сент-Вінсент і Гренадіни	Сент-Кітс і Невіс	Власники істотної участі (на час "офшору")
10	ПАТ "ДІВІ БАНК"	III	X								Родина І. Гути, Україна (до 4 кв 2014 р.)
11	ПАТ АКБ "АРКАДА"	III	X	X	X						К. Паливода, В. Поляченко, Україна
12	АБ "КЛІРИНГОВИЙ ДІМ"	III	X		X						Ю. Львовичкіна, І. Фурсін, Україна
13	ПАТ "А – БАНК"	III	X								Родина Суркіс, Україна
14	ПАТ "КРЕДИТ ОПТИМА БАНК"	IV	X	X							С. Черняк, О. Бойко, Україна
15	ПАТ "МОТОР-БАНК"	IV	X	X							О. Богуслаєв, В. Богуслаєв, Україна.
16	ПАТ "ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК"	IV	X		X						О. Клещук, Україна. З 04.11.2016 Є. Гінер, РФ; Б. Баум, Латвія.
17	ПАТ "БАНК АВАНГАРД"	IV	X								К. Стеценко, М. Пасенюк, В. Гондарева (1-2 кв.2014 р.), Україна; Улютіна Г., РФ
18	ПАТ "КБ "ГЛОБУС"	IV	X								Д. Полковський, О. Сильнягіна., Україна
19	ПАТ "КБ "ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ"	IV	X								О. Мазуренко, Т. Цикова, Україна; Е. Ніколаєнко, США.
20	ПАТ "БАНК АЛЬЯНС"	IV	X								Сосіс О., Україна
21	ПАТ "АСВІО БАНК"	IV	X								Брати Супруненко О. та В.; Р. Ярошенко, А. Заєць, Україна
22	ПАТ "БАНК ФАМІЛЬНИЙ"	IV	X								М. Комісарук, Б. Комісарук, О. Грач, Україна
23	ПАТ "АП БАНК" (ПАТ "АСТРА БАНК" до 3 кв. 2015)	IV		X			X				М. Лагун, Україна (до 3 кв 2015 р.). Дж. Рор, США; М. Табасінік, Австрія.
24	ПАТ "БАНК "ПОРТАЛ"	IV				X					В. Єфремова, І. Колосніцин, Україна
25	АТ "КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК"	IV								X	Є. Казьмін; Ю. Сидоренко, І. Усенко, Україна

№ з/п	Назва банку	№ групи (за ро-зміром активів)	Віргінські Острови (Брит.)	Беліз	Сейшельські Острови	Домініка (Співдружність)	Кайманові Острови	Бермудські Острови	Сент-Вінсент і Гренадіни	Сент-Кітс і Невіс	Власники істотної участі (на час "офшору")
Банки з приватним капіталом в яких запроваджено тимчасову адміністрацію (станом на 2 кв. 2017 р.)											
26	ПАТ "БАНК "ЮНІ-СОН"	IV	X				X				Банк зі 100% іноземним капіталом. Власники через офшори фіз.особи: 9 – Україна, 1 – РФ, 1 – Швейцарія.
Банки з приватним капіталом в стані ліквідації (станом на 2 кв. 2017 р.)											
27	АТ "БАНК "ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	I	X								К. Жеваго, Україна
28	ПАТ "КБ "НАДРА"	I	X								Д. Фірташ, Україна
29	ПАТ "КБ "ХРЕЩАТИК"	II	X	X	X						Київська міська рада; В. Хмельницький та А. Іванов, Україна
30	ЕКСПОБАНК	III	X		X						Ю. Гетьманенко, Україна (до 1 кв. 2014 р.)
31	ПАТ "АВАНТ-БАНК"	III	X	X	X						І. Завацький, О. Савченко, Україна
32	ПАТ "ФІНБАНК"	III		X							О. Грановський, Україна ; Б. Кауфман, Україна
33	ЕНЕРГОБАНК	III		X							А. Данілицький, РФ
34	ПАТ "ДІАМАНТБАНК"	II				X					Д. Жванія, І. Керезь, Україна
35	ПАТ БАНК "ТРАСТ"	IV	X								В. Авраменко, Україна; С. Беляєв, РФ
36	ПУАТ "СМАРТБАНК"	IV	X		X						ПрАТ "СК "Стар-поліс"", Україна (Румунія, Молдова) ; С. Сігорських, Ю. Багатько, В. Ткаченко, В. Лич, Україна
37	ПАТ "УНІКОМБАНК"	IV		X	X						А. Радкевич, Україна
38	ПАТ БАНК "КОНТ-РАКТ"	IV				X			X		Д. Халперт, США
	Всього банків з офшорним капіталом по країнах		26	11	9	4	5	1	1	1	

Джерело: складено за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, що розміщена на сайтах банків.

охоплення всього періоду порівняння старий принцип НБУ поділу на 4 групи банків (за розміром активів) пролонговано до I кв. 2017 р. Як показав аналіз, власники банків з усіх 4 груп працювали з офшорами, найбільш активно – середніх і малих банків III та IV груп.

У табл. 6 представлено результати першого варіанта розрахунків (згідно з українським офіційним переліком офшорів та "реального" підходу до визначення країни походження капіталу) – динаміку рівня офшоризації капіталу за період з II кв. 2012 р. до I кв. у 2017 р., максимальне значення якого 5,05% досягалося у кінці I кв. 2015 р. Спадний тренд цього показника, крім фактичного зменшення бази дослідження (вилучення з аналізу банків Криму, Донецької та Луганської областей), є також відображенням "розчистки" БС упродовж 2014–2017 рр., унаслідок якої було закрито багато банків і, відповідно, обсяг сукупного статутного капіталу номінально зменшився.

Таблиця 6

Рівень офшоризації банківської системи України за "реального" підходу (згідно з офіційним переліком офшорних зон України)

Період	Офшорний статутний капітал банків, млн грн	Рівень офшоризації капіталу БСУ, %	Кількість банків з офшорним капіталом	У тому числі банки з іноземним капіталом ¹⁰
2012-2кв	299,8	0,166	2	1
2012-3кв	299,8	0,172	2	1
2012-4кв	4 948,4	2,808	9	4
2013-1кв	5 022,2	2,869	10	5
2013-2кв	5 033,4	2,842	10	5
2013-3кв	5 490,1	3,039	10	5
2013-4кв	9 258,9	5,033	12	8
2014-1кв	8 199,3	4,423	13	9
2014-2кв	7 991,7	4,499	12	9
2014-3кв	8 129,9	4,480	11	9
2014-4кв	8 632,9	4,817	13	9
2015-1кв	9 136,4	5,046	25	10
2015-2кв	6 177,0	3,270	23	7
2015-3кв	8 054,1	3,999	24	8
2015-4кв	5 240,6	2,461	22	9
2016-1кв	5 365,9	2,420	20	10
2016-2кв	4 997,8	1,826	19	9
2016-3кв	5 017,5	1,789	17	10
2016-4кв	1 913,4	0,611	14	9
2017-1кв	2 356,4	0,736	14	9

Примітка: розрахунки за 2014–2017 рр. проведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ (<http://www.bank.gov.ua>), Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ, <http://smida.gov.ua>) та інформацією, представленою на сайтах банків.

¹⁰ Згідно з Законом України "Про банки і банківську діяльність" банк з іноземним капіталом (bank with foreign capital) – банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10%. Разом із тим також виділяється поняття "іноземний банк", головними ознаками якого є розташування центру прийняття стратегічних рішень за кордоном і контроль іноземних власників.

Розрахований рівень офшоризації є суттєво заниженим, оскільки чинний офіційний перелік країн-офшорів є значно меншим за список країн, яким користуються експерти, наприклад МВФ та ОЕСР. Якщо у вибірку додати банки з капіталом, зареєстрованим у відомих у світі офшорних фінансових центрах зі списку МВФ і ОЕСР (другий варіант розрахунків), то географічна картина (табл. 7), кількісний склад (рис. 4) та рівень офшоризації капіталу БС України значно зростає і в окремі періоди перевищуватиме 22% (рис. 5).

Таблиця 7

Географічний зріз офшорного капіталу в банківській системі по групах банків за період з 4 кварталу 2007 р. по 1 квартал 2017 р.
За списком фінансових центрів ОЕСР та МВФ та за офіційним переліком офшорних зон України

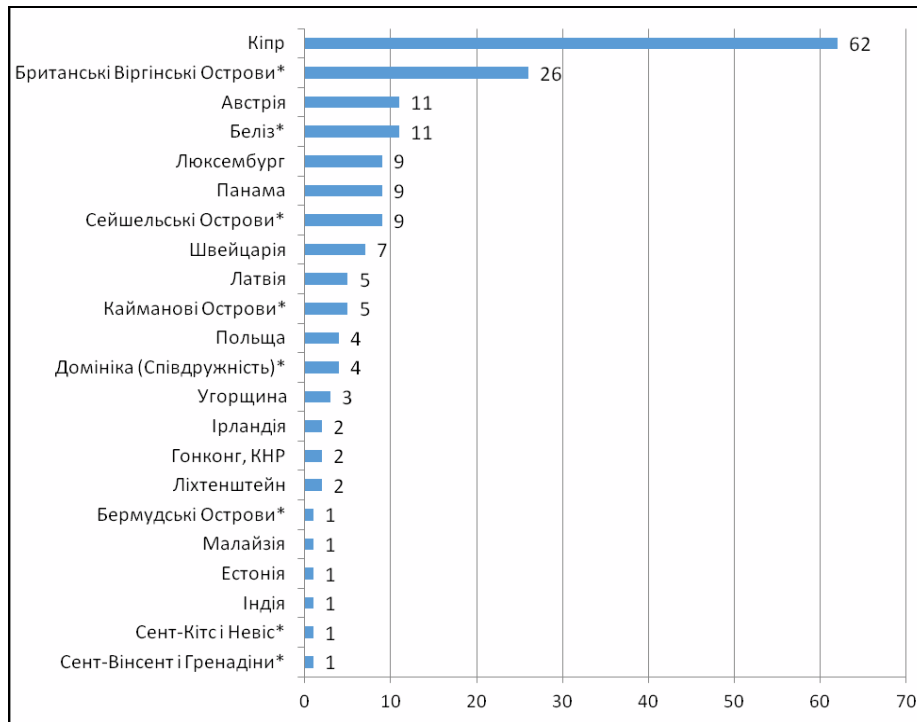
Група банків	Кількість банків у групі	У т.ч. банки з іноземним капіталом	Віргінські Острови (Британські)*	Беліз*	Сейшели*	Каймани*	Домініка*	Бермуди*	Сент-Вінсент і Гренадіни*	Сент-Кітс і Невіс*	Кіпр	Австрія
Банки з державною часткою	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Банки іноземних банківських груп	15	15	1	0	0	3	0	1	0	0	5	4
Банки з приватним капіталом	74	36	25	11	9	2	4	0	1	1	56	7
Всього по БСУ	90	51	26	11	9	5	4	1	1	1	62	11

* Країни, що належать як до переліку офшорних зон МВФ та ОЕСР, так і до офіційного переліку офшорних зон України.

Продовження табл. 7

Група банків	Панама	Люксембург	Швейцарія	Латвія	Угорщина	Польща	Ліхтенштейн	Гонконг, КНР	Малайзія	Естонія	Ірландія	Індія
Банки з державною часткою	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банки іноземних банківських груп	0	4	1	0	1	3	0	0	0	0	0	0
Банки з приватним капіталом	9	5	6	5	2	1	2	2	1	1	2	1
Всього по БСУ	9	9	7	5	3	4	2	2	1	1	2	1

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ (<http://www.bank.gov.ua>), Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ, <http://smida.gov.ua>) та інформацією, представленою на сайтах банків.

* Країни, що належать до переліку офшорних зон як МВФ та ОЕСР, так і України.

Рисунок 4. Географічна картина країн-офшорів (за переліком МВФ і ОЕСР), з якими у 2007–2017 рр. співпрацювали банківські установи України та їх кількість

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, яка розміщена на сайтах банків станом на кінець 1 кв. 2017 р.

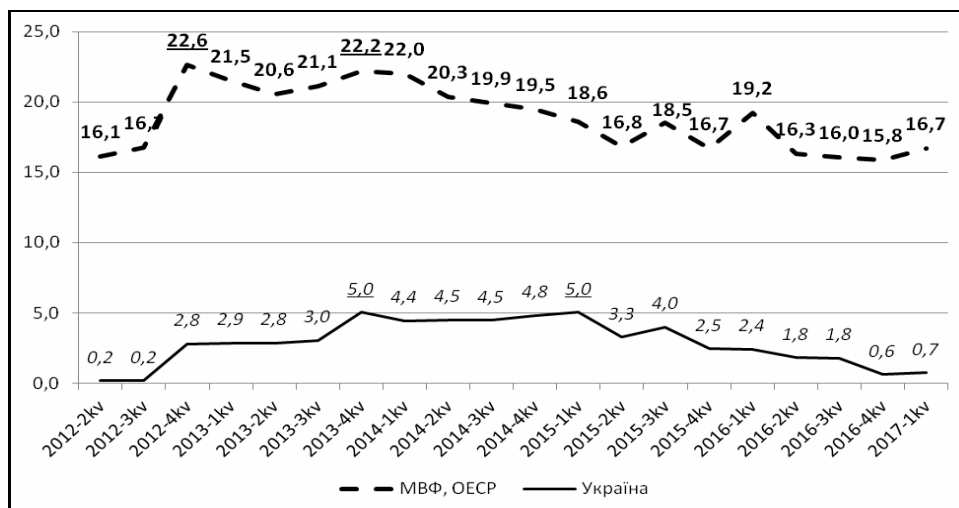

Рисунок 5. Динаміка показника офшоризації капіталу банківської системи за переліком офшорних зон України та ОЕСР у 2012–2017 рр., %

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, яка розміщена на сайтах банків.

Розширення переліку країн-офшорів збільшує їхню кількість в аналізі з 9 до 22, а банків, що працювали хоча б один квартал упродовж 2007–2017 рр. зі статутним капіталом, у який надійшли капітали, зареєстровані в офшорах, – із 38 до 90 (за такого підходу розміри та наповнення табл. 5 змінюється кардинально). З правової точки зору ці потоки в Україну є легальними, і те, що вони прийшли у наш банківський сектор, є позитивним фактором для його розвитку. Однак те, що лише частина діючих банківських установ має тільки вітчизняний капітал, засвідчує, що велика кількість українських власників мала серйозні причини реєструвати свій капітал та бізнес не у власній країні, а за кордоном.

Для того щоб оцінити масштаби та можливі наслідки офшоризації капіталу банківської системи, варто проаналізувати динаміку основних показників, що характеризують її розвиток. З точки зору структури ресурсної бази виділеної групи установ, то із середини 2011 до 2015 р. слід вказати на майже стабільну тенденцію на рівні 23–26% акумулювання коштів юридичних осіб та населення із незначним скороченням їхньої частки до 18% на кінець 2016 р. Уповільнення щорічних темпів кредитування клієнтів із 31 до 23% банками з офшорним капіталом є на післякризовому часовому проміжку 2009–2016 рр. відображенням загальної тенденції до скорочення кредитної активності в банківському секторі (рис. 6). Загалом висока четверта частина наданих кредитів та у середньому п'ята частина по роботі з ресурсами клієнтів у банків з офшорним капіталом свідчить про досить високий рівень довіри до них юридичних та фізичних осіб та вагому роль цієї групи банків у розвитку національної банківської системи.

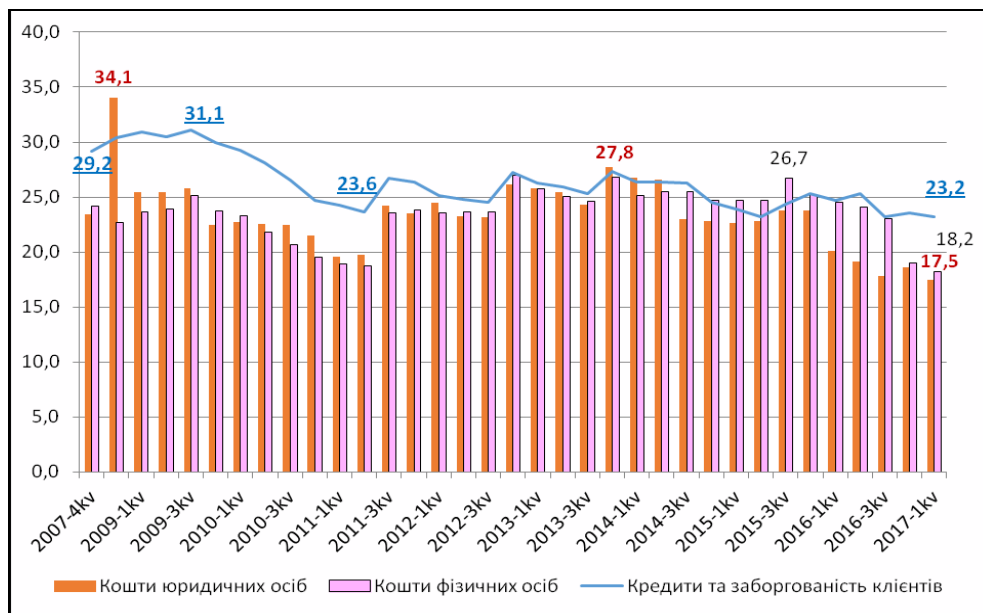

Рисунок 6. Частка коштів клієнтів та наданих їм кредитів банками з офшорним статутним капіталом, % у сукупному обсязі по БС

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, яка розміщена на сайтах банків.

Серед **ризиків** високого рівня офшоризації економіки та банківської системи варто виділити значну волатильність та високу ймовірність виведення капіталів з українського ринку при зростанні кризових негараздів. Так, наприклад, під час криз 2009 р. та 2014–2015 рр., окрім негативних фінансових результатів діяльності, як і у більшості банківських установ в Україні, у групи банків з офшорним капіталом (рис. 7) чітко простежуються періоди зменшення власного та статутного капіталів.

Окрім криз, серед додаткових чинників для виведення капіталів з банків стала упродовж 2014 – 6 місяців 2017 р. "розчистка" БС. Внаслідок боротьби регулятора за прозорість структури власності фінустанов та підвищення фінансової стабільності банківської системи, кількість неплатоспроможних банків різко зростає. Серед негативних результатів такого очищення – завбачливе виведення власниками збанкрутілих банків своїх капіталів за кордон перед тим, як банки були визнані неплатоспроможними. Серед прикладів операцій, якими сьогодні займаються правоохоронні органи, експерти називають оборудки банків, що перевели на рахунки австрійського Meind Bank AG 746,5 млн дол. США і 59 млн євро¹¹.

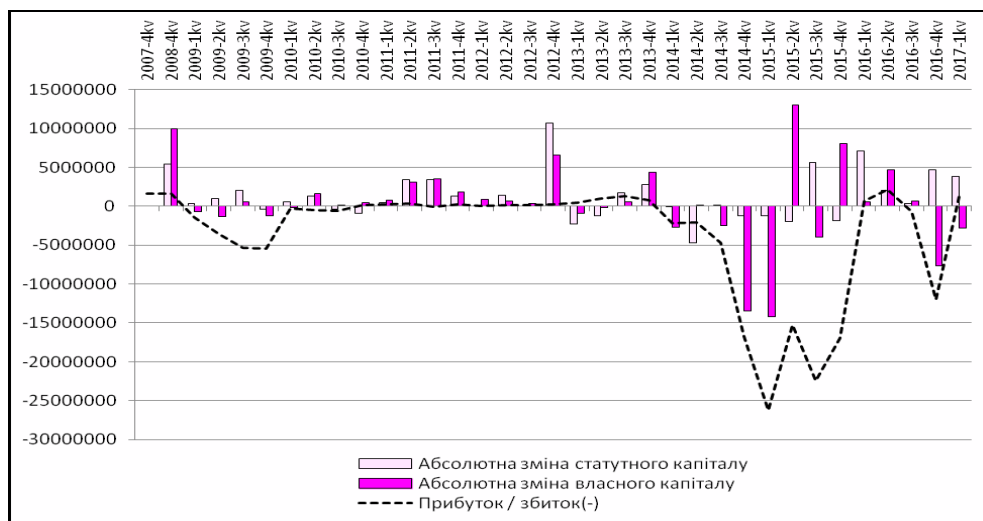

Рисунок 7. Динаміка прибутку/збитків та абсолютних змін власного та статутного капіталів банківських установ з офшорним капіталом, тис. грн

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, що розміщена на сайтах банків.

У контексті оцінки стійкості¹² банківських установ варто зазначити, що позиція групи банків з офшорним статутним капіталом (з точки зору покриття власним капіталом проблемних ситуацій з активами) була хоча й дещо нижчою, ніж у банків з іноземним капіталом, однак є кращою, ніж

¹¹ Губарь Е. Как деньги из банков-банкротов утекли в Австрию. URL: http://economics.lb.ua/finances/2016/06/08/337203_dengi_bankovbankrotov.html?utm_source=local&utm_medium=cpm&utm_campaign=lenta

¹² Стійкість = Усього власного капіталу / Усього активів * 100.

по БС загалом – рівень їхньої стійкості починаючи з середини 2015 р. є вищим упродовж вже тривалого часового проміжку (рис. 8).

У табл. 8 наведено динаміку розрахованого показника стійкості для різних груп фінансових установ упродовж 2012–2017 рр. Порівняльний аналіз рівнів стійкості банків із офшорним капіталом та значень показника загалом у виділених групах свідчить, що їхні власники проводили значну роботу з капіталізації установ для виконання вимог НБУ щодо забезпечення фінансової стабільності системи. В таблиці не виокремлено динаміку показника стійкості для групи банків з державною часткою, у яких в уставному капіталі є капітал з офшорів, оскільки ця група складається лише з одного банку, частка якого у сукупному є надзвичайно малою (один держбанк ПАТ "РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР", що був створений для обслуговування договорів на фінансових ринках у 2013 р., має в структурі власності опосередковану присутність офшорного капіталу (Кіпр) у розмірі 0,3%).

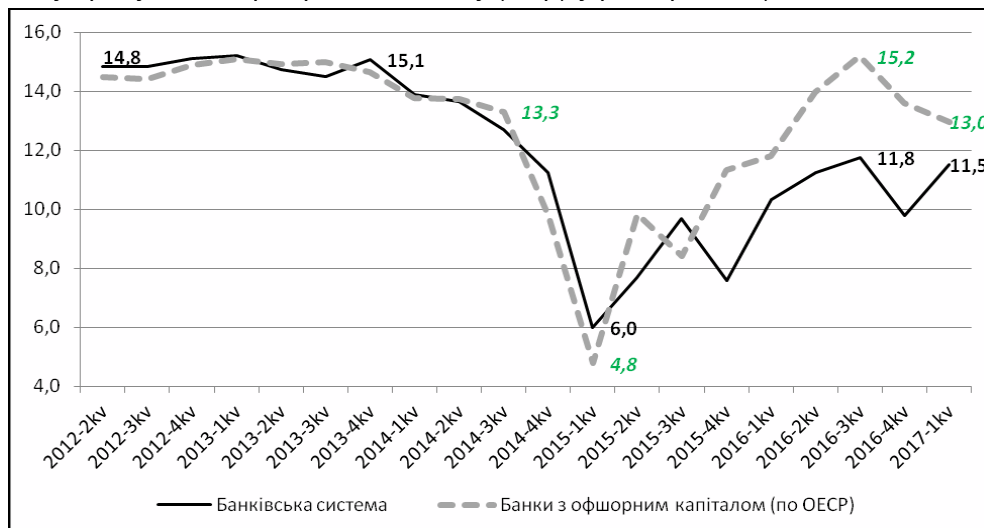

Рисунок 8. Динаміка показника стійкості банківських установ

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, що розміщена на сайтах банків.

Таблиця 8

Стійкість банківських установ у різних групах

Період	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп	У т.ч. банки з офш. стат. капіталом	Банки з приватним капіталом	У т.ч. банки з офш. стат. капіталом
2012-2kv	22,3	14,0	15,3	12,8	13,2
2012-3kv	21,9	14,0	15,3	12,8	13,1
2012-4kv	21,4	14,8	16,3	13,1	13,3
2013-1kv	21,5	15,1	16,7	13,0	13,2
2013-2kv	20,5	15,2	16,9	12,5	12,8
2013-3kv	21,0	15,0	17,5	12,1	12,7
2013-4kv	20,5	15,1	17,6	13,3	12,3
2014-1kv	19,2	14,0	15,2	12,1	12,9
2014-2kv	18,2	13,7	14,8	12,1	12,7
2014-3kv	15,3	12,9	13,2	12,1	13,3
2014-4kv	14,6	11,7	11,5	12,0	12,9

Період	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп	У т.ч. банки з офш. стат. капіталом	Банки з приватним капіталом	У т.ч. банки з офш. стат. капіталом
2015-1kv	10,6	8,8	9,6	10,9	11,1
2015-2kv	11,8	9,8	9,8	12,1	11,6
2015-3kv	9,3	10,0	9,9	12,4	11,7
2015-4kv	2,6	7,8	14,0	11,5	10,6
2016-1kv	5,8	13,5	14,5	11,2	10,6
2016-2kv	6,1	15,4	17,7	11,9	10,4
2016-3kv	6,5	16,8	20,5	11,9	10,0
2016-4kv	5,9	14,6	17,1	13,4	12,8
2017-1kv	9,9	14,4	15,3	14,9	13,0

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, що розміщена на сайтах банків.

Слід відзначити, що дії НБУ щодо консолідації БС на фоні кризи 2014–2015 рр. нанесли суттєвий удар по ряду банків з офшорним капіталом: поява нових упродовж кварталу неплатоспроможних у цій групі (рис. 9) зростала швидше, ніж під час попередньої кризи; щодо більшості з них розпочато процедуру ліквідації.

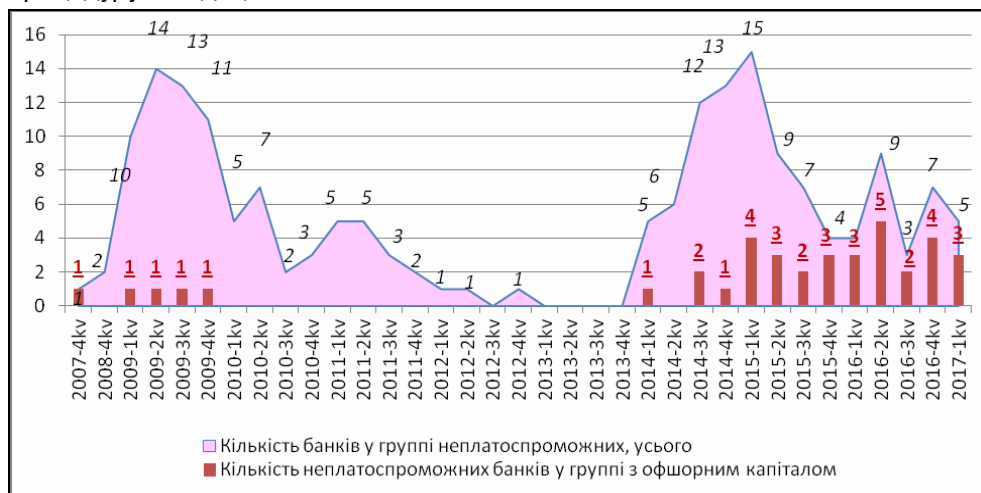

Рисунок 9. Динаміка зростання кількості нових неплатоспроможних банківських установ

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, що розміщена на сайтах банків.

Скорочення за 2015 – 6 міс. 2017 р. удвічі кількості фінансових установ й, відповідно, частини банків із офшорним капіталом призвело до зниження відносної їхньої частки у статутному капіталі банківської системи (рівня офшоризації). У номінальному вимірі обсяг капіталу із країн офшорів у сукупному статутному зріс із 9,7 млрд грн у 4 кв. 2007 р. до 53,4 млрд грн у 1 кв. 2017 р. (рис. 10). Абсолютний приріст у понад 43 млрд грн вказує на наявність довіри інвесторів до української банківської системи, адже, незважаючи на періодичні негаразди в економіці, вітчизняний капітал повертається додому.

Порівняльний аналіз волатильності абсолютних змін обсягів офшорного капіталу та економічної динаміки в Україні свідчить на користь тези,

що капітал повертається додому на етапі підйому в економіці, а у період кризових негараздів спостерігається його спадна динаміка. Прогнозні значення показника офшоризації за поліноміальним трендом до кінця 2017 р. кореспондують із очікуваними позитивними темпами зростання вітчизняної економіки (рис. 11).

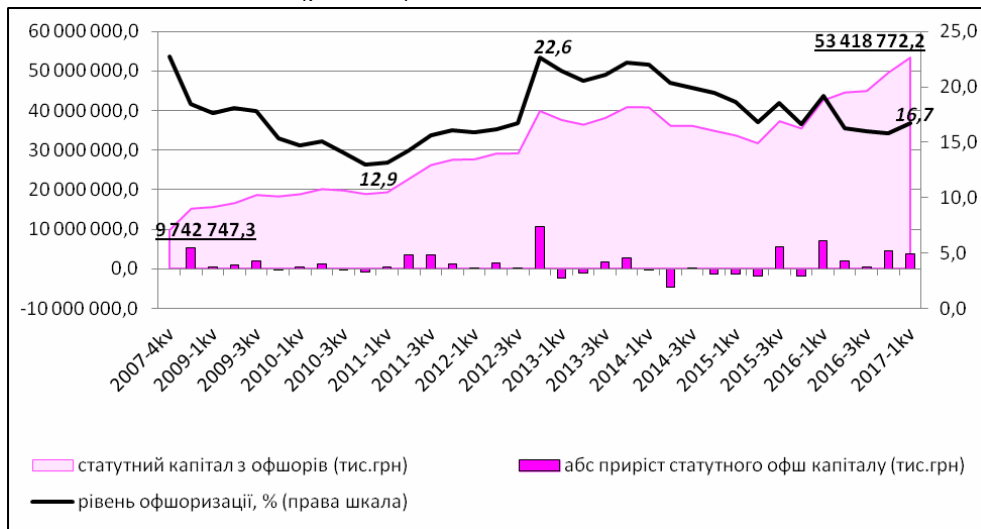

Рисунок 10. Динаміка абсолютних та відносних змін капіталу з офшорів у статутному капіталі БС України

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, що розміщена на сайтах банків.

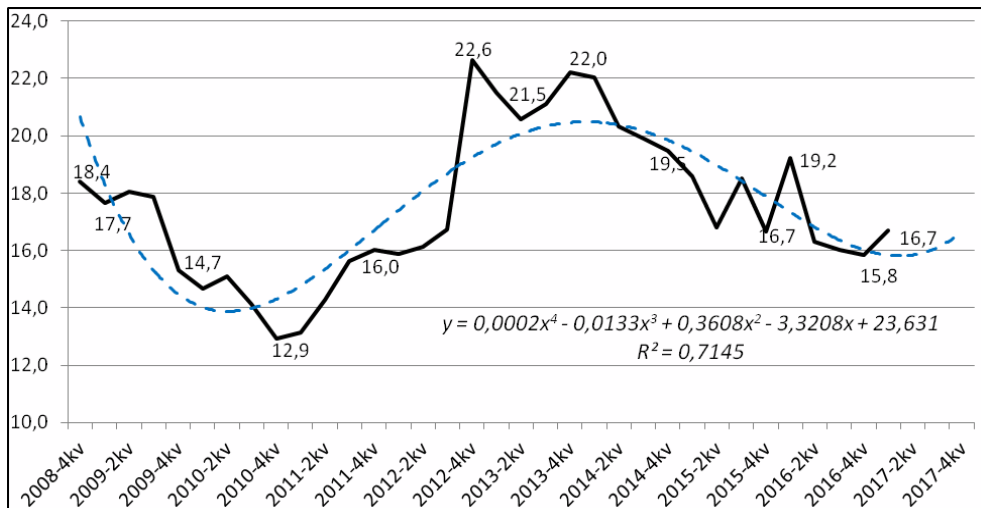

Рисунок 11. Динаміка показника офшоризації капіталу банківської системи за переліком офшорних зон України та ОЕСР у 2008 – 1 кв. 2017 рр. та прогнозні його значення за поліноміальним трендом до кінця 2017 р., %

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, АРІФРУ та інформацією, що розміщена на сайтах банків.

Якщо зростання іноземних інвестицій, й у тому числі з офшорів, є позитивним чинником для розвитку фінансового сектора, то збільшення обсягів інвестицій із України до офшорів із високою ймовірністю свідчить про зростання недовіри українців щодо перспектив економіки та умов ведення бізнесу. Вияв такої недовіри реалізується через діяльність зростаючої кількості кампаній, які пропонують вирішити ряд "болючих" питань через офшори. На фоні проголошеної урядом антиофшорної політики попит на діяльність фірм, які знають відповіді та допоможуть вирішити ці та подібні питання, сьогодні зростає:

- "Бажаєте приховати істинного власника майна або інших активів?"
- Плануєте притягнути інвестиції у свій бізнес проект?"
- Ваша компанія займається зовнішньоекономічною діяльністю?"
- Збираєтесь купити або продати елітну нерухомість або предмети розкоші?"
- Знайомі з реінвестуванням за кордон?"
- Хочете застрахувати свій бізнес від наїздів?"
- Є потреба оптимізувати податкові витрати вашої компанії?"¹³.

Чи скористається сьогодні український бізнес послугами таких фірм і виведе свої капітали до офшорів та чи повернуться вони згодом додому, залежить не тільки від проголошеної політики деофшоризації (*Шумська, 2016; Панова, Туруєв, Ярыгина, 2014*), а й від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників, серед яких **фактор довіри та його позитивні зміни є одними з ключових**.

Якщо взяти за основу вітчизняних реформ відому тезу Ф.Фукуями, що для сучасного суспільства в постіндустріальну епоху "взаємодія, моральні зобов'язання, відповідальність перед суспільством і довіра ... не стають анахронізмом, а навпаки, вони суть, запорука його успішного розвитку" (*Фукуяма, 2004*), то в Україні можна буде вже у найближчій перспективі досягнути балансу між негативними наслідками та позитивними ефектами від залучення країни до глобального процесу офшоризації, реалізуючи економічну політику, ефективність якої, серед іншого, мають забезпечувати позитивні зміни рівня довіри бізнесу й населення, що стануть джерелом і поштовхом до дій.

Література

- Балакірева, О.М., Дмитрук, Д.А.* (2016). Соціально-економічні наслідки фінансової кризи та девальвації гривні. *Український соціум*. №3(58), 100–109.
- Блауг, М.* (1994). *Экономическая мысль в ретроспективе*. Москва: Дело ЛТД.
- Кричевська Т.О.* (2009). Логіко-історичний аналіз довіри в контексті соціально-економічних відносин. *Економічна теорія*, № 3, 5–18.
- Купрейченко, А.* (2008). *Психология доверия и недоверия*. Москва: Институт психологии РАН. С. 9.

¹³ Кому потрібна офшорна компанія? Finance Busin.ess Service. URL: <https://fbs-tax.com/uk/komu-potribna-offshorna-kompaniya/>

- Майборода, Т.Л. (2011). Доверие как экономическая категория: актуальность, этапы развития исследований. *Вестник Белорусского государственного экономического университета*, N 3, 19–24.
- Остапчук, Д. (2016). Невидимые связи: Кому принадлежит банковская система Украины. *VOXUkraine*. URL: http://www.liga.net/projects/bank_ownership
- Панова, Г.С., Туруев, И.Б., Ярыгина, И.З. (2014). Деофшоризация как фактор развития национальной экономики. *Вестник МГИМО-Университета*, № 2, 102–112.
- Смит, А. (2007). Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Эксмо.
- Фукуяма, Ф. (2004). Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: пер. с англ. Москва: ООО "Издательство АСТ": ЗАО НПП "Ермак". 730 с.
- Шо, Р. (2000). Ключи к доверию в организации: Результативность, порядочность, проявление заботы. Москва: Дело. С. 89.
- Шумська, С.С. (2016). Фінансове багатство України в офшорах світу та офшоризація капіталу банківської системи. *Економіка та прогнозування*, № 4, 25–47.
- Bolle, F., Kaehler, J. (2005). Meta-Studies Maybe Misleading – the Case of Coleman's Hypothesis on Trusting Behavior. *Absurdity in the Economy*, No. 30, 76–93.
- Castaldo, S. (2002). Meanings of Trust: a Meta Analysis of Trust Definitions: Paper presented at Second Euram Conference. Stockholm.
- Glaeser, E., Laibson, D. at al. (2000). Measuring trust. *Quarterly Journal of Economics*, No. 3, 811–846.
- Lewicki, R.J., Stetevenson, M., Bunker, B.B. (1997). The three components of interpersonal trust: instrument development and differences across relationships. Ohio: WPS. P. 39.
- Luhman, N. (1979). Trust and Power. Chichester: Wiley. P. 99.
- Measures of Personality and Social Psychological Attitudes. (1991). *Measures of Social Psychological Attitudes*. Vol. 1. Ed. J.P. Robinson, P.R. Shaver, L.S. Wrightsman. San Diego, NY, Boston: Academic Press. P. 320.
- Sztompka, P. (1999). Trust: a Sociological Theory. Cambridge: Cambridge University press.

References

- Balakirieva, O.M., Dmytruk, D.A. (2016). Sotsialno-ekonomichni naslidky finansovoi kryzy ta devalvatsii hryvni [Socio-economic consequences of the financial crisis and devaluation of the hryvnia]. *Ukrainskyi sotsium*, №3(58), 100–109. (In Ukrainian)
- Blaug, M. (1994). Jekonomicheskaja mysl' v retrospektive [Economic thought in retrospect]. Moskva: Delo LTD. (In Russian)
- Krychevska T.O. (2009). Lohiko-istorychnyi analiz doviry v konteksti sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn [Logical-historical analysis of trust in the context of socio-economic relations]. *Ekonomichna teoriia*, № 3, 5–18. (In Ukrainian)
- Kuprejchenko, A. (2008). Psihologija doverija i nedoverija [Psychology of trust and mistrust]. Moskva: Institut psihologii RAN. P. 9. (In Russian)
- Majboroda, T.L. (2011). Doverie kak jekonomicheskaja kategorija: aktual'nost', jetapy razvitija issledovanij [Trust as an economic category: relevance, stages of research development]. *Vestnik Belorusskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta*, N 3. 19–24. (In Russian)
- Ostapchuk, D. (2016). Nevidimye svjazi: Komu prinadlezhit bankovskaja sistema Ukrainy. [Invisible connections: whom Ukrainian banking system belongs to] *VOXUkraine*. URL: http://www.liga.net/projects/bank_ownership. (In Russian)
- Panova, G.S., Turuev, I.B., Jarygina, I.Z. (2014). Deofshorizacija kak faktor razvitija nacional'noj jekonomiki [De-ofshorization as a factor in the development of the national economy]. *Vestnik MGIMO-Universiteta*, № 2, 102–112. (In Russian)
- Smith, A. (2007). Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]. Moskva: Jeksmo. (In Russian)
- Fukujama, F. (2004). Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k procvetaniju [TRUST. The Social Virtues and the Creation of Prosperity]: per. s angl. Moskva: ООО "Izdatel'stvo АСТ": ЗАО НПП "Ермак". 730 p. (In Russian)

- Sho, R. (2000). Kljuchi k doveriju v organizacii: Rezul'tativnost', porjadochnost', projavlenie zaboty [Keys to trust in the organization: Effectiveness, decency, caring]. Moskva: Delo. P. 89. (In Russian)
- Shumska, S.S. (2016). Finansove bahatstvo Ukrainy v ofshorakh svitu ta ofshoryzatsiia kapitalu bankivskoi systemy [Ukraine's financial wealth in the offshore countries and offshore capital of the banking system]. *Ekonomika ta prohnozuvannia*, № 4, 25–47. (In Ukrainian)
- Bolle, F., Kaehler, J. (2005). Meta-Studies Maybe Misleading – the Case of Coleman's Hypothesis on Trusting Behavior. *Absurdity in the Economy*, No. 30, 76–93.
- Castaldo, S. (2002). Meanings of Trust: a Meta Analysis of Trust Definitions: Paper presented at Second Euram Conference. Stockholm.
- Glaeser, E., Laibson, D. at al. (2000). Measuring trust. *Quarterly Journal of Economics*, No. 3, 811–846.
- Lewicicky, R.J., Stetevenson, M., Bunker, B.B. (1997). The three components of interpersonal trust: instrument development and differences across relationships. Ohio: WPS. P. 39.
- Luhman, N. (1979). Trust and Power. Chichester: Wiley. P. 99.
- Measures of Personality and Social Psychological Attitudes. (1991). *Measures of Social Psychological Attitudes*. Vol. 1. Ed. J.P. Robinson, P.R. Shaver, L.S. Wrightsman. San Diego, NY, Boston: Academic Press. P. 320.
- Sztompka, P. (1999). Trust: a Sociological Theory. Cambridge: Cambridge University press.

Надіслано до редакції 10.08.2017

"TRUST DIFFERENTIAL" AND OFFSHORE LEVEL OF BANK CAPITAL IN UKRAINE

Svitlana Shumska

Author affiliation: PhD in Economics, Principal Researcher, Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine, Email: s_shumska@mail.ru

The article reveals the concept of "trust differential" proposed by the author. The author reveals the distinctive features of the "trust differential" and examples of its application in socio-economic studies are given. The results of the study on offshore capitalization of Ukraine's banking system are presented in two scenarios based on the official list of offshore countries and financial centers by the IMF and OECD from 4 quarter of 2007 to 1 quarter of 2017. The author provides a geographic picture of offshore connections of banks operating in Ukraine. Conducted analysis of the dynamics of offshore levels calculated for different groups of banking institutions.

Key words: trust, trust differential, offshore, offshore capital.

JEL: E26, F65.